

Diagnozy, doświadczenia, praktyki

DOI: 10.5604/01.3001.0013.2041

INTERDYSCYPLINARNA EDUKACJA PRZEZ SZTUKĘ OD NAJMŁODSZYCH LAT

MALGORZATA MINCHBERG

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1825-0097>

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Wprowadzenie

Edukacja XXI w. jawi się jako dążenie do nabywania przez uczniów umiejętności wyszukiwania, weryfikowania, a następnie wykorzystania zastanej i szeroko dostępnej wiedzy, która jest bazą do kreatywnego zastosowania. Pamięciowe systemy nauczania odchodzą na dalszy plan. W świecie, gdzie każdego dnia przybywają terabajty informacji, a wiedza pojedynczego człowieka bardzo się specjalizuje, trudno wymagać od uczniów zapamiętywania wiedzy, pomimo przekonania, że każdy człowiek powinien znać „podstawy”. Jakże wybrać, które to będą i jak przewidzieć, czy w przyszłości okażą się przydatne? W tym kontekście najważniejszą umiejętnością człowieka wydaje się umiejętność różnorodnego pozyskiwania informacji, a następnie spożytkowania ich zgodnie z aktualnymi potrzebami. Dawna edukacja zasadzała się na pytaniach: „Co jest?” i „Jak jest?”, nowa myśl pedagogiczna, w odniesieniu do uczniów, podąża raczej w kierunku „Co być może?” (De Bono, 2001). W tej sytuacji naturalne staje się połączenie nauki i sztuki. Dzięki mocy sztuki, która sięga do emocji i głębokich uczuć, proces edukacyjny jest skuteczny i trwały.

Jak sztuka może stać się narzędziem do nabywania i utrwalania wiedzy oraz innych umiejętności? Jak, wychodząc od dzieł sztuki, wywołać temat lekcji, a następnie go rozwinąć i pogłębić wiedzę uczniów? Jak uatrakcyjnić przebieg lekcji przez używanie medialnych narzędzi i cyfrowych zasobów? Takie pytania stawia dziś no-

wczesny nauczyciel. Dzięki wykorzystaniu sztuki i twórczości na lekcji, niezależnie od przedmiotu, można kreatywnie poprowadzić atrakcyjną lekcję zgodnie z potrzebami współczesnego ucznia. Wydarzenie historyczne opowiedziane przez obraz i wizję artysty, temat z geografii wywołany dziełem sztuki, problem matematyczny kreatywnie pogłębiony, tak jak w sztuce koncepcyjnej, czy teoria barw przedstawiona z punktu widzenia artystów i fizyków jednocześnie, to już nie są mrzonki edukacji przyszłości, to dzieje się już dzisiaj w niektórych polskich szkołach za przyczyną dyrektorów-wizjonerów, nauczycieli-pasjonatów i oddolnie działających artystów, animatorów kultury czy niezależnych edukatorów. Przykłady ich działań i realizacji interdyscyplinarnych projektów można by mnożyć, jednakże tematyka tego artykułu zawężona zostanie do edukacji przez sztukę małych dzieci. Na tym poziomie przede wszystkim warto pracować interdyscyplinarnie, łącząc w działaniach różne dziedziny, dyscypliny sztuk i aktywności poruszające wszystkie zmysły. Sztuka, przez swoją moc głębokiego przeżywania, jest skutecznym narzędziem twórczej edukacji, zwłaszcza, jeśli wcielona jest na samym początku procesu uczenia się. Znacznie dynamizuje i pogłębia proces edukacji, który w dużej mierze polega dziś na nauce pozyskiwania zasobów komplementarnej wiedzy z przeróżnych źródeł i nabywaniu umiejętności swobodnego korzystania z szeroko dostępnych zasobów wiedzy w cyberprzestrzeni. Dzięki wprowadzeniu sztuki do placówek edukacyjnych i wychowawczych następuje zmiana metod nauczania na twórcze działania prowadzące do kreatywnego i krytycznego myślenia oraz samodzielności uczniów. Korelacja sztuki z innymi dziedzinami przynosi pozytywne efekty przez poszerzanie „poła widzenia”.

W obszarze wczesnej edukacji pojawia się szereg nowych pomysłów na tworzenie i stosowanie strategii, struktur i metod kształcenia dostosowanych do nowych wyzwań. [...] Wielowymiarowość jest pojęciem, które charakteryzuje różnorodność, zróżnicowanie, ale i niejednoznaczność opisywanego procesu. W przypadku edukacji najmłodszych jej wielowymiarowość wiąże się z próbami poszukiwania odpowiedzi na pytania o jej model, organizację i sposoby realizacji (Juszczak-Rygałło, 2015, s. 10).

Istnieje przekonanie o światowym kryzysie edukacji i potrzebie reformowania wszelkich obecnie obowiązujących systemów. Warto więc z tej perspektywy spojrzeć na potrzeby i możliwości współczesnego małego dziecka. Dziecko rodzi się z potencjałem twórczym, który najlepiej rozwijać od urodzenia. Kultura nas *uczłowiecza* i otoczenie małego dziecka ma decydujące znaczenie. Człowiek od początku życia czuje, słyszy, widzi, porusza się jednocześnie, dlatego więc próbujemy dzielić jego świat? W placówkach edukacyjnych prowadzi się oddzielne zajęcia z rytmiki, plastyki czy teatru. To tak jak w życiu, w którym przecież nie ma przedmiotów nauczania. Kiedy mamy naukę podzieloną na bardzo wiele przedmiotów, prowadzi to do nauczania fragmentarycznego, potem bardzo trudno znaleźć połączenia np. między biologią i matematyką albo historią i sztuką. W świetle neurodydaktyki działania artystyczne powinny być ścieżką, dzięki której wdrażane są inne zadania edukacyjne. Idea edukacyjna *przez sztukę do sztuki* ustępuje miejsca idei *nauki przez sztukę*.

Obecny system edukacyjny fundamentalnie wpisuje się w dewastację naturalnej wrażliwości i kreatywności dziecka, które jest twórcze, a ujednoliconą nauką w placówkach niszczy jego indywidualność, otwartość oraz trójwymiarowe widzenie świata i problemów. Dziecko jest pełną, twórczą jednostką, która nie boi się doświadczać, która samodzielnie szuka rozwiązań, która używa wszystkich swoich zmysłów jednocześnie. Każde dziecko ma talent, wystarczy go odkryć i pielęgnować. Celem nauczyciela jest dostrzeżenie w każdym dziecku jego indywidualnych predyspozycji i umożliwienie mu ich rozwijania.

Odpowiedzią na poszukiwanie optymalnych metod i warunków rozwoju małego dziecka jest interdyscyplinarna edukacja przez sztukę, której cechą charakterystyczną jest ściśle i symultanicznie powiązanie sztuki i jej różnych dyscyplin (muzyki, plastyki, ruchu) z zabawą. Różne rodzaje muzyki towarzyszą dzieciom podczas zajęć – klasyczna, ludowa, jazzowa – a prosty znak plastyczny, odpowiedni kolor czy reprodukcja abstrakcyjnego dzieła sztuki – jako bodziec wzrokowy – są dopełnieniem odczucia słuchowego. Podstawą metodyczną w działaniach jest improwizacja. Prowadzący nie wyznacza dzieciom zadań. Inicjuje pomysł i nadaje wstępny kierunek, proponuje pomoce, dostarcza narzędzi i przyborów. Jego celem jest oddanie inwencji dziecku. To ono (świadomie bądź nie) przejmuje w trakcie zabawy rolę lidera ze swoją stałą, typową gotowością do nadążania za zwrotami akcji. Praca z dziećmi przebiega na trzech płaszczyznach: poznawczej, doświadczałnej i emocjonalnej. Muszą one współistnieć i wzajemnie się uzupełniać. Warsztaty twórcze są realizowane na podstawie niedyrektywnej metody pracy, wykorzystującej dynamikę przestrzeni, dźwięku i obrazu, przy uwzględnieniu naturalnej dynamiki i energii grupy dzieci. W trakcie zajęć ważny jest proces a nie cel. Podążanie za grupą dzieci i jej naturalną dynamiką jest fundamentem interdyscyplinarnej edukacji, która pozwala cieszyć się z jeszcze nie utraconego przez dziecko prawa do bycia ze sztuką, w otwarciu na otaczający świat i nadchodzące doświadczenia, aby w przyszłości mogło świadomie uczestniczyć w świecie kultury, a nawet ją współtworzyć.

Proponowana twórcza edukacja jest zakorzeniona w *Podstawie programowej wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*, stanowiąc załącznik nr 1 do Rozporządzenia z dnia 14 lutego 2017 r., ale znacznie go poszerza, wprowadzając działania rozwijające kreatywność dzieci, gdzie dziecko jednocześnie czuje, widzi, słucha, tworzy, kształcąc mowę, oddech i pamięć, gdzie dziecko uczestniczy w artystycznej przygodzie, gdzie włączony zostaje edukator/opiekun/rodzic, który chce twórczego rozwoju dziecka. Proponowana metoda nie pretenduje do generalnych zmian w programie, ale jest propozycją zamiany stosowania odtwórczych sposobów pracy na twórcze działania, które przez kreację wprowadzają nowe treści i umiejętności. Edukacja przez sztukę pielęgnuje wrodzoną postawę twórczą, czyli stan permanentnego zadziwiania światem, nierutynowego postrzegania, gotowości do podejmowania nowych wyzwań i stałego redefiniowania pojęć na każdym etapie życia. W tej improwizacyjnej metodzie nie ma złych rozwiązań, każde po prostu jest nowe, osobi-

ste, wzbogacające doświadczenie. Dużą rolę odgrywa inwencja twórcza i autonomia pedagoga prowadzącego, bo to jego partnerska energia jest czynnikiem wyzwalamym, dlatego jego autentyczność w działaniu jest kluczowa. Edukacja przez sztukę wprowadzana od wczesnego dzieciństwa może stać się odpowiedzią na wyzwania współczesnej edukacji w dynamicznie zmieniających się warunkach naszego życia, wśród wciąż nowych osiągnięć cywilizacyjnych. Uświadomione, refleksyjne, polisensoryczne i organoleptyczne doznawanie świata staje się w XXI w. wyzwaniem dla placówek edukacyjnych, potrzebą i koniecznością, by dziecko żyjące w cywilizacji cyfrowej mogło się harmonijnie rozwijać.

Aktywność twórcza jest niezbędnym warunkiem funkcjonowania we współczesnym świecie – ze względu na ciągłe zmiany, duże tempo życia młody człowiek musi wykazywać się dużą kreatywnością, oryginalnością myślenia. Dzieciństwo to okres największej podatności człowieka na oddziaływanie kształcące i wychowawcze, dlatego też aktywność twórcza powinna być kształtowana, rozwijana od najmłodszych lat (Juszczyk-Rygałło, za: Moneta, 2015, s. 54).

Za psychologami i pedagogami twórczości stwierdzić należy, że zdolność do tworzenia jest powszechna (G. Clero, M. Debesse, R. Gloton, G. Lewis, K. Nęcka, S. Poppek), a zdolności twórcze nie są genetycznie uwarunkowanymi własnościami, nie są też zależne wyłącznie od zdolności ogólnych (inteligencji) czy uzdolnień specjalnych (kierunkowych), a ich podstawowym źródłem jest wrodzony potencjał twórczy, właściwy każdej jednostce, dlatego warto go pielęgnować od samego początku. „Potencjał twórczy może uaktywniać się, ujawniać i rozwijać już w bardzo wczesnym dzieciństwie, ale tylko przy spełnieniu określonych warunków” (Uszyńska-Jarmoc, 2003, s. 9), dlatego należy dołożyć wszelkich starań, aby te warunki stworzyć.

Niestety tylko kilkanaście procent dzieci wykorzystuje ten potencjał. „Niezaprzeczalnie istnieją określone przez badaczy warunki, które sprzyjać będą wychowaniu do twórczości” (Limont, 1992, s. 58), dlatego podjęcie wyzwania na rzecz budowania przyjaznych warunków dla twórczości dzieci od samego początku życia stało się powodem do przeprowadzenia badań nad skutecznością edukacji przez sztukę w warszawskich żłobkach. Implementacja twórczych metod pracy z dziećmi, czyli wprowadzenie zmiennej niezależnej w postaci warsztatów dla opiekunek w placówkach, a następnie dociekanie wpływu na środowisko estetycznego wychowania, stanowią podstawę metody badawczej. Badania dotyczą głównie placówek opiekuńczo-wychowawczych, ale też warto pamiętać, że domy rodzinne są fundamentem tworzenia środowiska estetycznego wychowania. Nie tylko więc kadry placówek wychowawczych mają ważną rolę do spełnienia, lecz także, świadomi swych działań, rodzice i opiekunowie.

Najważniejszym czynnikiem stymulującym aktywność twórczą ucznia i jego rozwój jest jednak modelowanie. Nauczyciel twórczości powinien być sam jednostką kreatywną, ponieważ „dzieci rozwijają swoją twórczość nie wtedy, gdy im się powie, aby to robiły, ale wtedy, gdy im się pokaże, jak to robić” (Sternberg, 2007, s. 16). Stąd pomysł, aby działania edukacyjno-artystyczne skierować do kadry wychowującej dzieci najmłodsze.

Wydaje się, że podstawowa zmiana, jaka musiałaby zajść, dotyczy samej postawy nauczyciela wobec twórczości jako zjawiska samego w sobie oraz twórczości dzieci (Galewska-Kustra, 2012, s. 295).

Kreatywność, cecha dziś bardzo ceniona przez pracodawców i kulturę współczesną, pozwala tworzyć nowe, oryginalne, dotąd nieznanne dzieła w sensie obiektywnym lub subiektywnym. Twórcze edukowanie to docieranie przez sztukę i kreację do wiedzy i umiejętności. Taką też wartość może mieć twórczość dziecięca, która wspierana przez kreatywnego nauczyciela prowadzi do wzrostu i ugruntowania postawy twórczej. To korzyść dla obydwu stron procesu edukacji.

Postawa twórcza nauczyciela powinna przejawiać się w dążeniu do pełniejszego rozumienia otaczającej go rzeczywistości oraz samego siebie, wyrażającym się m.in. w poszerzaniu wiedzy o świecie zewnętrznym i wewnętrznym osoby, poszukiwaniu własnego stylu pracy, transformowaniu dotychczasowych metod, udoskonalaniu oddziaływań wychowawczych. Nauczyciel [...] aby mógł stwarzać warunki do samorealizacji uczniów, powinien zadbać w pierwszej kolejności o własny rozwój. Twórcze działania nauczyciela wyzwają bowiem kreatywność uczniów i wychowanków, a jego postawa otwartości jest ważnym elementem kształtowania się ich twórczej osobowości. W rozwijaniu własnej indywidualności jako wartości nadrzędnej dla każdego człowieka z całą pewnością ważna jest samoświadomość (Wiśniewska, Lebuda, 2019, s. 276).

Metoda badawcza

Prowadzone badania mają zweryfikować edukację przez sztukę jako skuteczny sposób na uczenie się i kształtowanie estetycznego środowiska wychowania.

Celem podjętych badań empirycznych jest odpowiedź na pytanie: **czy i jak wprowadzenie edukacji przez sztukę w instytucjach wychowawczo-edukacyjnych zmienia estetyczne środowisko wychowania małych dzieci.**

Przedmiotem badań jest estetyczne środowisko wychowania. Bierze się głównie pod uwagę wygląd otoczenia wychowania dzieci i standardy pracy opiekunek dzieci w żłobkach przed i po wprowadzeniu interdyscyplinarnej metody. Badanie jakości pracy wychowawców i wyglądu środowiska estetycznego przed i po miałyby potwierdzić skuteczność metody bądź jej brak. Autorka, wprowadzając metodę hipotetyczno-dedukcyjną, oceniła na wstępie stan zastany środowiska estetycznego wychowania małych dzieci na podstawie obserwacji wyglądu placówek oraz zajęć opiekunek z dziećmi. Następnie posłużyła się metodą eksperymentalną, wprowadzając zmienną niezależną, czyli szkolenia warsztatowe dla kadry wychowawczej w żłobkach. Po blisko roku nastąpiły wizyty studyjne w celu ponownej obserwacji środowiska estetycznego wychowania. Przy okazji przeprowadzono wywiady z uczestniczkami szkoleń, aby zapytać o ich spostrzeżenia i wpływ na ich obecną pracę poznanych podczas szkolenia metod pracy. Nastąpiło też badanie ankietowe całej kadry, aby poznać ewentualne różnice między uczestniczkami warsztatów a tymi, którzy nie brali w nich udziału. Kwestionariusz jest kompilacją kwestionariusza KAHN III (Poprek, 2000) i autorskiej ankiety. Zmienne brane pod uwagę to wiek, wykształcenie, liczba

lat pracy oraz wykazywane podczas pracy edukacyjnej osobiste zdolności i zainteresowania.

Badania z wykorzystaniem obserwacji (pretest) zostały rozpoczęte jeszcze na przełomie 2015 i 2016 roku. Wdrażanie *interdyscyplinarnej edukacji przez sztukę* odbywa się obecnie w Zespole Żłobków m.st. Warszawy od jesieni 2016 roku. W warsztatach wprowadzających wzięły udział 572 opiekunki z 1038 zatrudnionych w 55 placówkach (stan z 2016 r.), w których opieką wychowawczo-edukacyjną objętych było ponad 6000 dzieci. Podczas wakacji roku 2017 otworzono pięć nowych żłobków miejskich, a w 2018 r. kolejnych pięć, każdy gotowy na przyjęcie po 150 dzieci, więc grupa docelowa wciąż liczebnie rośnie. Obecnie to 65 placówek, które współdziałają z tzw. miejscami pobytów dziennych.

Sesje studyjne jako posttestowe badania, polegające na obserwacji pracy edukatorek i przeprowadzeniu z nimi wywiadów, odbyły się w listopadzie i grudniu 2017 r. w 15 placówkach. Latem roku 2018 zostały przeprowadzone szkolenia z pogłębienia metody dla 120 uczestniczek pierwszej edycji. Posłużyły one również do weryfikacji metody i pracy opiekunek. Zostały wtedy przeprowadzone badania ankietowe.

W badaniach zastosowano metodę hipotetyczno-dedukcyjną, dzięki której sprawdzona została prawdziwość postawionych hipotez. Był to schemat eksperymentu z jedną ujednoczoną grupą. Uznano, że najskuteczniejszym sposobem na ocenę stanu wyjściowego będzie dogłębna obserwacja środowiska wychowawczego. Taki schemat pretestu będzie najbardziej obiektywny. Wyniki pretestu w postaci ankiet czy wywiadów skazane byłyby na duży margines błędu, ze względu na bardzo dużą rotację osób zatrudnionych w żłobkach oraz znaczące różnice pomiędzy edukatorkami.

Hipoteza główna badań brzmi: **edukacja przez sztukę pozytywnie kształtuje estetyczne środowisko wychowania**. Sformułowano też następujące hipotezy szczegółowe:

1. Ze względu na niską świadomość i odtwórcze metody pracy kadr placówek opiekuńczo-wychowawczych środowisko wychowania estetycznego wymaga zmian (co zaobserwowano już w trakcie pretestu – szczegółowy opis środowiska wychowania w Zespole Żłobków m.st. Warszawy przed wprowadzeniem zmiennej niezależnej znajdzie się w pracy doktorskiej autorki artykułu).
2. Edukatorki nie są świadome, jak ważna jest ich rola w procesie tworzenia środowiska estetycznego wychowania i wpływu stosowanych środków dydaktycznych oraz metod na późniejszy gust i udział w życiu kulturalnym wychowanków.
3. Istnieje zależność pomiędzy twórczymi metodami i edukacją przez sztukę a wzrostem kompetencji kreatywnych u wszystkich uczestników szkoleń, tak edukatorek, jak i dzieci. Twórczy nauczyciele wychowują kreatywne dzieci, dlatego postawa twórcza edukatorek modeluje postawy twórcze u dzieci.
4. Następuje zmiana w wyglądzie otoczenia, eksponowanych pracach i środkach dydaktycznych po wprowadzeniu twórczych metod.
5. Twórczość stymuluje wszelką edukację, dlatego przez zastosowanie edukacji przez sztukę zmieniają się metody pracy opiekunek.

6. Istnieje zależność pomiędzy zastosowaniem twórczych metod a satysfakcją z pracy opiekunek i ich rozwojem osobistym.

Zaproponowany sposób badania uniemożliwia obserwację zmian na poziomie jednostek, ale za to pokazuje zmiany na poziomie grupy. Niestety nie zbadano przez to skali wpływu bodźca. Metodą stał się opis procesów czasowych, czyli technika próbek zdarzeń (Creswell, 2013). Tak więc w pierwszej fazie badania polegały na obserwacji naturalnego stanu zastanego, podejmowanych metodach edukacyjnych i wyglądu pomieszczeń placówek edukacyjnych, zwłaszcza tzw. dekoracji okolicznościowych i ekspozycji prac dziecięcych. Następnie, w głównej części badania, zastosowano eksperyment, który jest reakcją na sytuację problemową a w tym wypadku na brak twórczych metod w systemowej edukacji, co przekłada się na hamowanie rozwoju postaw twórczych dzieci i nauczycieli (Sułek, 1979). Zakłada się, że przeprowadzenie eksperymentu podwyższa jakość obserwacji i opisu zjawisk, ponieważ jest doświadczeniem uprzednio zaplanowanym, świadomym i celowym wywoływaniem zjawisk, tak oczekiwanych, jak i niespodziewanych. W ten sposób łączy się teoria z danymi empirycznymi, a rozumienie z doświadczeniem.

„Eksperyment służy odkrywaniu nowych zjawisk i stawianiu nowych hipotez” (Sułek, 1979, s. 178). W tym eksperymencie nie wystarczyła tylko rejestracja spontanicznych zachowań i wypowiedzi, ale też zastosowana została interrogacja jako sposób na uzyskanie nowych, nie znanych badaczowi odpowiedzi. Działania nosiły znamiona eksperymentu heurystycznego, bo dzięki niemu zaobserwowano, jakie zaszły zmiany po wprowadzeniu zmiennej.

W trakcie wdrażania metody wykorzystano okazję do nawiązania kilku rozmów z kierowniczkami placówek, które mówiły o potrzebie wprowadzania sztuki do procesu edukacji. Pojawił się więc pomysł, przeprowadzenia wywiadu z kadrą kierowniczą po upływie minimum jednego roku od ostatnich kontaktów z opiekunkami w celu uzyskania informacji z pozycji kadry kierowniczej. Trudnością okazało się ustalenie kryteriów kategorii zmiennych do wywiadu pogłębionego. Doświadczenie pokazało, że w większości przypadków niemożliwa była praca 1:1, czyli jeden respondent i jeden badacz. Okoliczności organizacji pracy w placówkach żłobkowych wymuszają najczęściej spotkania grupowe (nawet do kilkunastu osób).

Zauważa się już pewne czynniki wpływające na zakłócenia bodźca w procesie badań, jak równoległe wprowadzenie innych szkoleń, informacje o nowych trendach w pedagogice napływające z mediów czy podnoszenie kompetencji pracowników w trakcie eksperymentu przez edukację na poziomie studiów wyższych. Zebrany materiał empiryczny zostanie jeszcze poddany analizie ilościowej i jakościowej, co pozwoli na uogólnienia spoza sytuacji eksperymentalnej.

Równoległe po wprowadzeniu metody, dla lepszych rekomendacji pedagogicznych, planuje się badanie jakościowe wybranych efektów pracy opiekunek (imprez okolicznościowych, występów, spektakli dziecięcych), przez zastosowanie analizy typu *etno wideo*. Nagrany materiał wideo będzie analizowany wspólnie z grupą opiekunek podczas wizyt studyjnych.

Wyniki

W fazie pretestu przeprowadzono 15 wizyt studyjnych, które pozwoliły na obserwację pracy i nakreślenie obrazu estetycznego wychowania w Zespole Żłobków m.st. Warszawy. Potwierdziły one stawianą hipotezę o przeważających odtwórczych metodach pracy z dziećmi oraz o estetyce nierzadko odbiegającej od optymalnej, czyli ogólnie przyjętej jako wyciszona, przestrzenna, jasna. Szerzej zostanie to opisane we wspomnianej pracy doktorskiej. Po przeprowadzonych szkoleniach zmienił się nie tylko wygląd, w których przebywają dzieci. Prace dzieci stały się bardziej różnorodne, a opiekunki wskazywały na zastosowanie zmian w metodach swojej pracy, co przyniosło im satysfakcję z własnej pracy twórczej, dało nowe pomysły na prace plastyczne i działania twórcze, pojawiło się więcej muzyki klasycznej w przestrzeni sal dziecięcych, co wyzwalало wiele zabaw i radości. Panie mówiły o zmianie postrzegania swojej pracy, wykorzystania zwykłych przedmiotów i prostych materiałów. Dogłębna analiza ośmiu godzin nagrań z wywiadów oraz 97 ankiet uczestniczek warsztatów i 45 osób, które nie uczestniczyły w warsztatach jest w toku. Już na tym etapie stwierdzić można, że edukacja przez sztukę:

- umożliwia radość dziecku/uczniowi z obcowania ze sztuką, aby mogło świadomie uczestniczyć/współtworzyć w przyszłości kulturę współczesną;
- wzmacnia jego emocjonalność i zmysłowość;
- rozwija holistycznie dziecko/ucznia w indywidualnym działaniu;
- otwiera na nowe doświadczenia i doznania sensoryczne;
- ukierunkowuje obszar talentu;
- pozytywnie porusza środowisko edukacyjne.

Przy okazji powstały zasoby materialne, które posłużą do rozwoju edukacji przez sztukę w warszawskich placówkach, jak np.: materiały zawierające podstawy programu szkoleniowego, propozycje zabaw z dziećmi w ujęciu rocznym (w zamian za standardowe scenariusze), dokumentacja z warsztatów (dokumentacja badawcza) i inne. Warto dodać, że po sukcesie pracy nad implementacją edukacji przez sztukę w Zespole Żłobków, projektem zainteresowały się poszczególne placówki przedszkolne z terenu Warszawy. Przeprowadzono tam już kilka warsztatów szkoleniowych. Niestety sytuacja estetycznego środowiska wychowania w przedszkolach jawi się w ocenie autorki badań o wiele gorzej niż w żłobkach.

Wnioski

Dzięki warsztatom szkoleniowym twórcze nauczanie wprowadzone zostało do pierwszego etapu edukacji, czyli żłobków, aby wdrażać ideę nauki przez sztukę już na samym początku procesu edukacji. Z dorosłymi pracownikami przeprowadzono warsztaty w formie zabaw tak, jak z dziećmi, co pokazało im możliwość innej perspektywy swojej pracy. Proces twórczy, w którym mają udział, otwiera na nowe doświadczenia i inspiruje do własnych rozwiązań na polu pracy edukacyjnej w placówkach wychowawczych. Dzięki temu następuje wyraźna zmiana wychowawczego środowiska estetycznego, które początkowo nie sprzyjało pielęgnowaniu postaw twórczych. Eduka-

cja przez sztukę dynamizuje proces edukacyjny, tak z pozycji ucznia, jak i edukatora. Każdy wychowawca / każda wychowawczyni może je wprowadzać, bo główną zasadą jest *im prościej tym lepiej*. Środki realizacji, które się proponuje, są zminimalizowane do przedmiotów i warunków określających otoczenie, w którym toczy się proces edukacyjny. *Minimum środków maksimum wyrazu* to zasada wytyczająca efekty pracy bez względu na dyscyplinę, jaką narzuci moderator wydarzenia edukacyjnego. Edukowanie ściśle w odpowiedzi na potrzeby dziecka, na podstawie mocy emocjonalnej sztuki, w otwarciu na proces, a nie efekty, to cechy charakterystyczne edukacji przez sztukę.

Niezaprzeczalnie pierwsze trzy lata życia człowieka to najważniejszy czas pod względem rozwoju i kształtowania się osobowości. Kolokwialnie można by rzec, że dziecko do trzeciego roku życia jest jak skrzyneczka; co wtedy do niej włożymy, będziemy wyjmować w ciągu kolejnych lat życia. „Włóżmy więc jak najwięcej miłości, wrażliwości, uważności, ciekawości świata, empatii, spokoju, serdeczności oraz szacunku do człowieka i kultury przez niego tworzonej” – potwierdzają uczestniczki szkoleń. Prawidłowe doświadczenia od początku życia dziecka kształtują jego mózg i mają długofalowy wpływ na późniejsze jego zachowania i umiejętności. Od nas dorosłych wiele zależy, jakie stworzymy warunki dla optymalnego rozwoju dziecka, jak będziemy pielęgnować jego postawę twórczą, na ile nasze działania edukacyjne będą wspierające dla jego rozwoju, jak poradzimy sobie z indywidualnym podejściem do każdego dziecka, które rodzi się jako niepowtarzalna istota. To trudne pytania, na które wspólnie próbowaliśmy znaleźć rozwiązania w trakcie spotkań. Aby na nie odpowiedzieć, należy na wstępie pokonać przeszkodę niezmiennych od kilku dziesięcioleci schematów myślowych, dotyczących pracy edukacyjnej najmłodszych dzieci. Kolejnym krokiem jest obudzenie zainteresowania twórczym myśleniem i kreatywną edukacją, aby przyjąć sposoby interdyscyplinarnej edukacji dla rozwoju małego dziecka.

W XXI w. żłobki to miejsca edukacji, a nie tylko opieki, dlatego kładzie się nacisk na wyższe standardy pracy i wykształcenia opiekunek/edukatorek. Pojawia się wizja dziecka jako aktywnej i twórczej istoty, a żłobek nie jest już „przechowalnią”, a zaczyna stawać się miejscem nowoczesnej edukacji. Dużo słyszymy o trudnej pracy pielęgnacyjnej opiekunek, o tym jak jest ona odpowiedzialna, a niestety niedoceniana. Ostatnia nowelizacja umów pracy opiekunek zmieniła ich zawód na „opiekuna”, co poszerza ich zakres obowiązków o kolejne prace fizyczne i porządkowe. W tej sytuacji trudno mówić o poważnym planowaniu i ciągłości edukacji, zwłaszcza artystycznej. Warto pochylić się nad ułatwieniem i unowocześnieniem pracy wychowawczo-edukacyjnej w placówkach wczesnego wychowania. Przemyślane działania wrażliwej na potrzeby dziecka, cierplivej opiekunki będą stymulowały jego naturalnie przebiegający, harmonijny proces rozwojowy. Proces edukacyjny rozpoczyna się od narodzin, a nie, jak praktykują obecne systemy, od przedszkola, a nawet po przekroczenia progu szkoły podstawowej.

Tylko osoby ze znajomością wczesnych procesów rozwojowych, empatyczne, otwarte na partnerski kontakt z drugim człowiekiem, wykorzystujące i doceniające swój własny potencjał twórczy mogą być pierwszymi dobrymi przewodnikami w życiu małego człowieka. Warto zauważyć, że praca w grupie wymusza ścisłą współpracę między opiekunkami, warto więc inwestować w przeróżne formy dokształcania kadry dla polepsze-

nia metod i narzędzi pracy z dziećmi, ale też dla polepszenia komunikacji bez przemocy. Zbiorowe doświadczanie obfituje we wzmożony potencjał twórczy przez synergiczne oddziaływanie, ale też może powodować konflikty, które ujawniają się zwłaszcza w sytuacjach stresogennych przez niskie uposażenie, niezdrową rywalizację czy brak stabilności w ciągłości zatrudnienia w jednej placówce, o czym mówią opiekunki.

Pomimo tych trudnych warunków w większości opiekunki przejawiają zaangażowanie w swoją pracę, sympatię do dzieci i otwartość do podejmowania twórczych działań. Panie rozumieją wagę twórczego nauczania, ale też nauczania do twórczości. Mają świadomość własnego rozwoju przez podejmowanie przeróżnych wyzwań w tym celu, aby budować swoją postawę dorosłego i spełnionego człowieka.

Od jakości środowiska kształcenia zależy poziom aktywności dziecka, zachowanie i wysoka samoocena, wynikająca z poczucia akceptacji i własnego sprawstwa. To czynniki determinujące efektywną edukację od samego początku. Zauważa się więc duży nacisk kadry kierowniczej żłobków na podnoszenie kwalifikacji kadry opiekuńczej, ale jednocześnie warto uważnie podchodzić do wdrażania nowych metod i nie zniweczyć twórczych poczynań kadry żłobków „papierologią”.

Ugruntowuje się też pogląd o doniosłej roli rodziców w procesie edukacji i podkreśla się potrzebę współpracy pomiędzy placówkami a rodzicami dla dobra dzieci. Rosnąca świadomość wielu rodziców w zakresie tworzenia warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci widoczna jest w organizacji okoliczności sprzyjających aktywizacji zainteresowań w różnych kierunkach. To ważne, by rodzic był sprzymierzeńcem zainteresowań dziecka, dostrzegał w nim potencjał, i wspierał w wielorakich działaniach.

Po doświadczeniach warsztatowych zauważono, że „kreatywność często włącza się w te obszary świadomości, które nie są regulowane przez świadomą myśl. Nasze najlepsze pomysły pojawiają się czasem w naszym umyśle, kiedy wcale świadomie o nich nie myślimy” (Robinson, 1999, s. 34), dlatego też podkreślać należy wagę zaufania do swojej sprawczości i wrodzonej postawy twórczej i wyłączeniu osobistego kontrolera, który często torpeduje pojawiające się pomysły.

Wyraźnie dziś widać, że transmisyjny model edukacji odchodzi w przeszłość na korzyść modelu opartego na samodzielności podmiotów nauczania i współdecydowania o kierunku nabywania umiejętności. W ten sposób realizuje się idea korczakowska o prawie dziecka do samostanowienia. Miejmy nadzieję, że przedstawione tu pierwsze i pozytywnie zabarwione wnioski, pozwolą na dopełnienie pracy doktorskiej autorki artykułu napawającym nadzieją rozwinięciem, które ukáže nowe i satysfakcjonujące horyzonty dla edukacji kulturowej.

Bibliografia

- Creswell, J.W. (2013). *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- De Bono, E. (2001). *Z nowym myśleniem w nowe tysiąclecie*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Dewey, J. (1975). *Sztuka jako doświadczenie*. Tłum. A. Potocki. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dobrołowicz, W. (1995). *Psychodaktyka kreatywności*. Warszawa: WPSW.

- Galewska-Kustra, M. (2012). *Szkola wspierająca twórczość uczniów. Teoria i przykład praktyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Gloton, R., Clero, C. (1976). *Twórcza aktywność dziecka*. Warszawa: WSiP.
- Góralski, A. (2003.) *Teoria twórczości*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Juszczak-Rygałło, J. (red.). (2015). *Wielowymiarowość współczesnej edukacji dziecka*. Częstochowa: AJD.
- Klus-Stańska, D., Kruk, J. (2009). *Tworzenie warunków dla rozwojowej zmiany poznawczej i konstruowania wiedzy przez dziecko*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Krauze- Sikorska, H. (2006). *O edukacyjnych wartościach artystycznej twórczości dziecka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Limont, W. (1992). *Synektyka a zdolności twórcze. Eksperymentalne badania stymulowania zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Mass, V.F. (1998). *Uczenie się przez zmysły*. Warszawa: WSiP.
- Olczak, M. (2010). *Trening twórczości – współczesna i efektywna forma wychowania przez sztukę*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Popek, S. (2000). *Kwestionariusz twórczego zachowania KANH*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Read, H. (1976). *Wychowanie przez sztukę*. Tłum. H. Tarnowska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Robinson, K. (1999). National Advisory Committee on Creative and Cultural Education. All Our Futures: Creativity, Culture and Education. Report to the Secretary of State for Education and Employment the Secretary of State for Culture, Media and Sport.
- Sternberg, R.J. (red.). (2007). *The nature of Creativity*. Cambridge University Press.
- Sulek, A. (1979). *Eksperyment w badaniach społecznych*. Warszawa: PWN.
- Urszyńska-Jarmoc, J. (2007). *Twórcza aktywność dziecka: teoria, rzeczywistość, perspektywy rozwoju*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Wiśniewska, E., Lebuda, I. (2019). Psychologiczne predykatory postrzegania własnej kreatywności przez nauczycieli. W: S. Popek (red.), *Psychologia twórczości – nowe horyzonty*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojnar, I. (2000). *Etos edukacji w XXI wieku*. Warszawa: Elipsa.
- Zalewska-Pawlak, M., Pikała, A. (2011). *Szkola XXI wieku szkołą edukacji estetycznej*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Żylińska, M. (2013). *Neurodydaktyka: Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.

INTERDISCIPLINARY EDUCATION BY ART FROM AN EARLY AGE

Abstract

The author tries to answer the question: how to teach by art in the context of new, connective trends in education. On the basis of her pedagogical experience and conducted research, she describes the effectiveness of education consisting in combining different subjects and activities in creative action, especially at the level of development of a small child. Creative education and learning through art nowadays replace academic teaching methods, and in this light the role of the teacher is changing significantly; the teacher becomes a guide showing ways to acquire knowledge and creates the conditions for acquiring various skills through real experience. Preliminary results of experimental research conducted together with the educative staff in the Crèches Complex in Warsaw [Zespół Żłobków Warszawy] show the sense of introducing education by art from an early age. Nurturing creative attitudes of children and carers in the education process positively affects the overall aesthetic environment of education.

Keywords: education by art, education by art, cultural education, artistic education, creativity pedagogy, connectivism, creative children in the kindergarten